

ПОСТМОДЕРНИЗМОТ И СКЕПТИЦИЗМОТ ВО ВЕРОДОСТОЈНАТА ПРЕТСТАВУВАЧКА МОЌ НА ЈАЗИКОТ И ПИСМОТО

Јасмина Мојсиева-Гушева

*Институт за македонска литература,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија*

Резиме: Овој труд е посветен на проблематизирање на референцијалната функција на јазикот и писмото, поточно сомнежот во неговата веродостојност во однос на осознавањето и опишувањето на стварноста што е една од основните поетички карактеристики на постмодернизмот. Во трудот се зафаќаат повеќе сегменти од филозофските, книжевно-теориските и лингвистичките концепции и категории (на Платон, Лок, Витгенштајн, Дерида, Лакан, Лиотар Бодријар, Компањон и други мислители) како што се: теориите на реалното сознание, односот на информацијата и смислата; широчината на смислата и значењата на симболите наспроти дефинираноста на знаците; концептот на арбитражноста на знакот; произволноста на јазикот и зборот; различните јазични игри; дерегулацијата на комуникацијата; кризата на идејата за енциклопедизмот како конечно и единствено сознание.

Како илустрација на теориските тези користени се повеќе постмодернистички текстови (романите „Азбука за непослушните“ и „Папокот на светот“ на Венко Андоновски; романот „Опишувач“ на Ермис Лафазановски; романот „Хазарски речник“ на Милорад Павиќ и збирката раскази „Богот на јазикот и други раскази“ на Сретен Угричиќ) кои преку својата отвореност и непрецизност, се најсоодветни за објаснувањето на променливоста на смислата, за варијациите на концептот за вистинитоста, непогодноста на трите типа писмо за точно именување на работите; за непостојаноста на значењата на зборовите кои се само културолошки производ на разликите во трагите, што укажува на различните истории и контексти на нивната употреба. Интерпретативниот дел од трудот го имплицира принципот на споредбена анализа помеѓу дела од македонската и српската книжевност.

Клучни зборови: јазик, писмо, веродостојно претставување, постмодернизам, Венко Андоновски, Ермис Лафазановски, Милорад Павиќ, Сретен Угричиќ, комуникација, арбитражноста на знакот, јазични игри, хиперреалност, енциклопедизам

Summary: This article is dedicated to problematizing the referential function of language and written text, i.e. the scepticism in their reliability in recognizing and

describing reality, which is one of the fundamental poetic characteristics of postmodernism. In this article we elaborate on several segments of the philosophical, literary-theoretical and linguistic conceptions and categories (those of Platon, Locke, Wittgenstein, Derrida, Lacan, Lyotard Baudrillard, Compagnon and other thinkers), such as: theories of real cognition; the relationship between information and meaning; the breadth of meaning versus the narrowness of symbols; the arbitrariness of signs; language games; the deregulation of communication; the crisis in the idea of encyclopedism as definite, valid and only knowledge.

As an illustration of the theoretical thesis, we use several postmodern texts (the novels "Alphabet for the Unruly", and "The Navel of the World" by Venko Andonovski; the novel "Descriptor" by Ermis Lafazanovski; the novel "Khazar Dictionary" by Miodrag Pavik; and the story collection "The God of Language and other stories" by Sreten Ugricik) which in their openness and imprecision are most adequate in describing the arbitrariness of meaning; the variation of the concept of truth; the inadequacy of the three types of written word in the accurate naming of things; the volatility in meaning of the words which are merely a culturological product and point to the different histories and contexts of their use. The interpretative part of this article implies the principle of comparative analysis of works from the Macedonian and Serbian literature.

Keywords: language, written word, postmodernism, Venko Andonovski, Ermis Lafazanovski, Milorad Pavik, Sreten Ugricik, communication, arbitrariness of sign, language games, hyper-reality, encyclopedism.

Комуникација

Во текот на еволуцијата, човекот се здобива со способност да комуницира со говор¹. Ова достигнување беше најважен факт во успешно завршеното зафаќање на хомосапиенсот да развие сложено општество. Уште од древни времиња, па сè до денес, во историјата на човековиот напредок особено место и значење има комуникацијата. Таканаречените теории на комуникации во современиот свет се едни од главните области на проучување. Истражувањата насочени во тој правец покажуваат дека комуникацијата може да се смета за услов за култура, бидејќи ги поседува истите елементи од кои е сочинета културата, како што се: корелациите, логичките релации, спротивностите и друго.

Говорот беше првиот голем скок во развитокот на комуникацијата меѓу луѓето. Вториот скок е пронаоѓањето на писмото. Идејата знаците да се употребуваат за претставување и соопштување на своите мисли и живиот говор е едно од најголемите достигнувања на човековата

¹ Структуралистички ориентираните лингвисти потенцираат дека треба да се разликува јазикот како систем, од говорот, како негово остварување во материјата (Škiljan, Dubravko. *Govor realnosti i realnost jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1978).

имагинација. Можеби, токму создавањето на јазикот и на писмото го унапредил човековиот општествен и културен развој повеќе од која било земна идеја. Не е ни чудно, тогаш, зошто луѓето, неупатени во тајната вештина на пишувањето, чувствуваат страхопочит пред напишаните зборови. Навистина, кај луѓето остануваат верувањето и чувството дека писмото има некоја посебна моќ. Оттука, повикување на одделни книги, употреба на цитати, почитување на одделни изјави како авторитативни, бидејќи со пишувањето некогаш можеле да се занимаваат само мудреците и свештениците, кои имале функција да ги сочуваат преданијата, митовите, легендите на племето или на својот род, како и нивните закони, прописи, обичаи.

Третиот скок беше направен со пронаоѓањето на печатницата со чија помош напишаното можело да се репродуцира и да се дистрибуира во големо количество, така што известувањата и знаењето се пренесувале на сè пошироки општествени кругови. Брзото ширење вести, отпрвин позитивно, било оценето како демократско ширење на идеите. Подоцна, претставниците на романтизмот на овој пронајдок гледале со скептицизам, прогласувајќи го како симптом за одреден вид патологија што Најал Луци (Најал, 1999:89) ја именува како „копнеж по вонредни случувања“, чија улога се состои во одделувањето на луѓето од нивните вистински чувства и со тоа придонесува кон затопување на моќта на нивниот ум, бидејќи тие грчевито се трудат да ги акумулираат сите информации и настани од животот, кој се одвива со сè поголема брзина.

Таа брзина на комуникацијата уште повеќе се зголемува со следниот спектакуларен скок што доаѓа со развивањето на електронскиот систем на комуникации, кој носи нови револуционерни можности. Паралелно со јазикот, денес постојат други разновидни симулирани, визуелни и слушни типови комуникација, кои играат важна улога во човековите односи. Повеќето од тие средства се заеднички за сите народи и можат да се користат во модерните сложени општества. Со примената на ваквиот тип комуникација се промовира максимата дека сите информации треба да бидат бесплатни и достапни за секого, со што се создава еден вид „меѓународно братство“, како што Розенберг, во книгата *Антологија на масовната култура*, ќе го нарече овој нов тип универзална и масовна култура (Бест, Келнер 1996:13-14). Новите системи на комуникација ќе овозможат преслојување во владејачкиот слој, бидејќи секој субјект од општеството, колку и да е мал и безначаен, ќе претставува незаобиколен јазол на комуникациското кружење. Во своите текстови, Лиотар не само што ја промовира идејата за социолошко усовршување,

туку ја застапува тезата за подобрена естетика, која се базира врз развојот на технологијата (Jutta, 1993:157).

Покрај придобивките од ваквиот вид комуникација, постојат согледби што укажуваат на штетните последици, како што се: алиенацијата, униформноста, тотализацијата од сите видови, поделеноста на светот на развиени и неразвиени области, губењето на вербата во општествените институции. Оттука, потребата за повторното барање на човечкото и навраќањето кон Русоовите² идеи. Во постмодернистичкиот концепт, сознанието, општоприфатеното, културното, вавилонското, симболичното, се сметаат само за чин на самоизмама, бидејќи вистинските вредности се во природното, имагинарното, интуитивното, креативното, различното, приватното³. Целиот процес на omasовување на културата не само што доведува до губење на вистинските вредности туку носи и опаѓање на квалитетот на културното ниво, а преку тоа и до губење на смислата, како што Бодријар ќе констатира преку своите хипотези за односот на информацијата и смислата. Тој смета дека сите информациски и комуникациски системи во кои има тотализирачка регулација, наспроти идејата да бидат регулирани, предизвикуваат ефект на дерегулација, неповрзаност, беспоследичност, грешка, загуба во односот субјект-објект. Овој ефект тој го нарекува „слепа точка“, која ја неутрализира смислата на егзистенцијата, претворајќи го субјектот во објект (Бодријар, 2001:116).

Во целина, постмодернизмот како продолжение на модернизмот, може да се определи како револуција, која се стреми да ја поништи културната условност и да ги релативизира знаците. Без вредноста, знакот престанува да постои. Без знак, нема веќе ништо во што може да се верува. До ваквиот радикализам може да се дојде само преку процесот на револуционерните случувања. Револуцијата овде се јавува во специфично својство, како начин на создавање на хиперфеномените. Таа е поместување на едно својство на местото на неговата спротивност. Многу својства на стварноста на дваесеттиот век, доведена до краен степен на развој, ја откриваат својата спротивност. Сите тие можат да се сведат под Бодријаровиот поим „хипер“, што буквално значи „прекумерен“ (Бодријар, 2001:101).

² Истакнувајќи го Русоовото наследство, Најал Луси се труди да ја покаже врската помеѓу некогашниот романтизам и денешниот постмодернизам.

³ Во тој однос, нобеловецот Жак Моно предлага една нова етика, која би ги заменила досегашните системи на вредности, чии основи се срушени. Ни предлага аскеза на трудот, бизнисот, научната работа, кои имплицираат еден систем на вредности, на етика на сознанието. Но објективно не може да се докаже вредноста на таа етика (на трудот како единствена вредност), која досега е прифатена од помал број луѓе.

Доведени до крајни граници, тие се искривоколчуваат и стануваат супстрат на спротивното својство, при што се исклучени сите останати својства⁴. Инсистирањето, да се прикаже вистината, води само до симулација во која играта со знаците го зазема местото на прикажување на реалноста. Времето во кое реалноста станува објект на вниманието во културата е време на нејзиното објективно паѓање, време во кое е разнишана претставата за реалноста. Обидите во практиката, да се врати сето она што културата го произведува, пред сè со зборовите, не ја прави културата метафора на реалноста, туку обратно, во постмодернистичкото време, реалноста станува метафора на културата. Затоа од неа се бара само едно – да престане да биде реалност.

Реалноста се сведува на „хиперреалност“, на минијатурни единици на симулакруми, кои се заситени од виртуелното, од суперрационалното, од напливот на информациите што не сме способни да ги совладаме. Мас-медиумските информации, наместо да донесат вишок смисла во општеството, директно ги уништуваат смислата и значењето, исцрпувајќи се, како што ќе рече Бодријар (Бодријар, 2001:109), во „инсценирањето на комуникацијата“. Така, наместо комуникација се добива нешто сосема спротивно, се добива екстаза, хистерија, недоверба. Таквата епохална криза на комуникацијата ја истакнува и недовербата во зборот, сомнежот во можноста, јазикот верно да ја долови вистината, сомнежот, воопшто, во смислата на раскажувањето и во улогата на книжевното сознание.

Заборавена смисла на зборовите

„Мрежата служи за фаќање риби, но човекот што фатил риба не мисли веќе на мрежата. Зборовите служат за да означат идеи, но човекот што ја сфатил идејата заборава на зборовите.“

Фунг-Ју-Лан

Навистина, во јазикот е собрано севкупното социјално наследство. Оние Климентови „скриени тајни во формата на

4 Хиперсексуалноста, која се јавува во *Папокот на светот* и во романот *Хера и Леандер*, ја исклучува илузијата на духовноста на личниот контакт. Не се работи за постоење на љубов, туку за отсуство на љубовта. Исто како што потрагата по хипертрансценденталноста во овие два романи и жедта за изобилство на спознајните слики на стварноста, кои ја укинуваат реалната потреба од спознавање, резултираат со исчезнување на трансценденталното.

зборовите“ се само знаци⁵ што во тоа време требало да го одредат однесувањето на луѓето, да го премостат јазот помеѓу паганинот и христијанинот. Без тие означувачи, човекот не би можел да го сфати значењето што го носи крстот, да ја сфати разликата помеѓу обичната и светата вода, да ги разбере исконскиот грев, Божјите заповеди, молитвите, крстењето пред олтарот, идејата за задгробниот живот. Знакот, всушност, има метафизичко-теолошки корени. Смеслата на библиската реченица: „во почетокот беше зборот“, која во разни инвентивни варијации се појавува во Угричиќевиот расказ „Благовести“, како на пример, „сè низ зборови настана... зборовите се нашиот живот. Меѓу световите остана само еден и во него сè е од зборови раскажано... Јазикот е мајчински зашто не раѓа...“ (Угричиќ, 2000:17), единствено правилно може да се сфати како исказ дека зборот се наоѓа во почетокот на човековата култура. Фундаменталната разлика помеѓу човекот и животните не е во степенот на градациите на способностите, туку во квалитативно новата способност на човекот да се служи со симболи, со говор. Човекот е „animal symbolicum“, кој го користи јазикот како средство за комуницирање и орудие на мислењето. Мислите се поврзани со говорот, кој, пак, знаковно се претставува преку писмото. Во него, изразот и содржината нужно заемно се претпоставуваат, но не се со однапред одредено значење (Hjelmslev, 1980:52). Истото тоа го потврдува и интенционалистичката семантика (Грејс, Бенет, Шифер) за која, претставите на конвенционален начин се поврзани со јазичките знаци. „За нив фундаментално е само она што говорникот во дадена ситуација го мисли под еден употребен исказ, додека за формалната семантика (Фреге, младиот Витгенштајн и Дамет) правилното разбирање не произлегува од интенцијата на говорникот или од конвенциите околу кои се согласуваат оние што го користат јазикот, туку од формалните својства и закони на изградувањето на самите искази“ (Nabert, 2002:116). Употребната теорија на значењето, која ја инаугурирал подоцнежниот Витгенштајн, повторно ја воведува внатрешната врска на значењето, независно од односот на јазикот кон светот. За него, исказите се важечки или неважечки, само во однос на соодветната јазична игра. Во тој контекст, говорот го губи односот кон вистината. Слично мисли и Дерида (Derrida, 1976:43) кога вели дека целото западноевропско мислење, почнувајќи од Платоновите дијалози, почива врз концепцијата на знакот, кој е само обичен привид, бидејќи ниеден знак нема значење сам за себе, туку го добива дури со својата

⁵ Во сите лингвистички учебници, јазикот е дефиниран како систем од знаци за интерперсонална комуникација.

упатувачка природа во структурите на еден јазички систем. Оттука, метаполемичката упатеност во постмодернистичките текстови околу проблемот на однапред определеното значење на зборовите е само авторска техника на симулација на можните значења. Се разбира дека прифатливото решение упатува на тезата дека зборовите се „тело и облека на нашите мисли и чувства“, одредени според конвенција. Оттаму, како оправдано и умесно се чини споредбеното испишување иста фраза на повеќе различни јазици, каде што се јавуваат најразлични форми со исто значење. Или, пак, постоењето на зборови коишто во различни јазици имаат различно семантичко поле.

Инсистирањето и откривањето на длабоките корени и скриените значења на зборовите што денес се заборавени, можат да се поврзат со механизмот на Спинозовата „*scentia intuitiva*“. Затоа остануваме збунети пред парадоксите и противречностите, изречени во полза на нужната каузалност помеѓу гласовите и значењето. Во постмодернистичка смисла, ова инсистирање е само една игра, застапена во двата романа на македонскиот писател Венко Андоновски, каде што хиперсемантиката се толкува како изгубена смисла, исто како што инсистирањето на искажување на неискажливото, во расказите на српскиот прозаист Давид Албахари, може да се толкува како криза на јазикот. Не станува збор само за потрага по изгубената или по заборавената смисла, туку она што се согледува низ овие текстови е со многу подлабоко значење и се однесува на расправата за тоа што претставува светот и како се доаѓа до сознанието за него. Се работи, како што нагласува во еден свој текст критичарот Александар Јерков (Jerkov, 2000:56), за дилемата дали состојбата на вистината може да се изедначи со состојбата на нејзиното обликување преку романот или текстот. Имено, тој објаснува дека науката што претендира на вистинитост, низ историјата се покажува како најголем производител на невистини или на делумни вистини, кои времето ги отфрла и ги заменува со нови. Следствено, претензијата на апсолутна вистинитост е нереална, а науката, залагајќи се за проверливост и непроменливост, самата влегува во замка. Гледајќи од едно повисоко рамниште, станува јасна поврзаноста на научната и книжевната мисла, на научниот и раскажувачкиот релативизам. Вистината веќе не зависи само од емпириски докази туку и од други духовни (трансцендентални) форми на сознание.

Околу проблемот на вистинитоста и јазикот

„Јазикот е свесниот и несвесниот, видливиот и невидливиот живот на луѓето.“

Иво Андриќ

Овде неминовно ни се наметнува разгледувањето на проблемот на поврзаноста на вистинитоста и јазикот⁶. За да ја оствариме целта, ќе тргнеме од изјавата на Џон Лок, кој вели: „Ми се чини дека вистината во вистинското значење на тој збор означува дури и составување или разделување на знаци, исто како што со нив означените работи се согласуваат или не се согласуваат една со друга“ (Лок, 1962: 632). Според ова, може да се каже дека зборовите значат, или означуваат, нешта спојувајќи се во искази што треба да бидат вистинити на начини на кои нештата припаѓаат едни на други. Најсистематски со ова се занимава Витгенштајн, со неговото гледиште дека, во елементарните искази, зборовите служат наместо нештата – предметите (VItgenštajn, 1980:18). Во неговите согледби за јазикот се среќава сфаќањето според кое јазикот се состои од ставови, а ставовите од имиња. Но именувањето на зборовите е само еден начин на употреба на зборовите. Зборот може да има многу функции, а неговото значење зависи од тоа каква функција има во играта во која се појавува. Според тоа, не постои апсолутна вистина, туку мноштво вистини, кои под одредени кодифицирани услови ќе важат како вистини, во координација со правилата и прописите на различните јазични игри⁷.

Концепцијата дека поврзаноста на вистината со зборот се одвива преку игрите има своја историја. Преку ничеанската апсолутизација на играта, преку семиотичките поставки на Пирс, граматологијата на Дерида, се доаѓа до сфаќањето за „играта на светот“, за универзалната онтолошка игра, која раскинува со трансценденталната ознака. Преку тезата на Дерида, за нестабилните значења на говорот, се негира стабилната положба на „субјектот што говори“, а со тоа и на „субјектот што постои“. Промовирајќи го концептот за арбитрарноста на знакот, постмодерната се заснова врз ставот дека во зрела развиена

⁶ Вистинитоста или невивистинитоста, според размислите на британскиот филозоф Дејвид Хемлин, воопшто не треба да им се припишува на речениците. „Реченицата како таква, не е кандидат за вистинитост, сè додека не се употребува за тоа, таа нешто да тврди. Вистинитост или невивистинитост може да им се припишува само на ставовите или на верувањата чишто изрази можат да бидат речениците.“ Хемлин Дејвид, „Теорија сазнања“, Јасен, Никшиќ, 2001.

⁷ Од изложеното се гледа дека Локовата и Витгенштајновата теорија на вистината зависат од теоријата за природата на исказот, значењето и природата на светот. Оттука и заклучокот дека вистината мора да вклучува во себе и збор и свет.

култура веќе не постојат причинско-последични релации, туку само арбитрарно мотивирани или, пак, воопшто немотивирани односи, кои произведуваат значење и смисла. Играта на зборовите е поврзана со изразите 'систем' и 'закон' и на тој начин, според Компањон (Компањон, 2001:156), се повлекува изедначувањето на јазикот со визијата на светот.

Постмодернистичкото сфаќање е обременето со многу вистини, оттаму нужно се поставува дилемата, која вистина да се одбере. Пред таа дилема е поставен и јунакот во романот *Опишувач* на Ермис Лафазановски, свесен дека вистината се оформува како резултат на комбинација од најразлични искази. Таа е недофатлива и, како што метафорички е претставена во романот, „се искри како светлина во водата, затоа попусто ќе бидат сите обиди, ако посакате, не повеќе, тогаш барем еден миг да ја имате во дланката заедно со водата“ (Лафазановски, 2001:93).

За разбирањето на нашиот денешен свет во кој доминираат технологијата и медиумите, најдобро е да се појде од изјавата дека: „Вистината е само она што циркулира како такво“. Само она што зачестено циркулира ја претставува реалноста, која според Лакан (Lacan, 1983:65), претставува естетско-уметнички еквивалент на огледалната етапа на човековата субјективност низ која влегуваме во симболичкиот поредок. Нашиот одраз во огледалото го доживуваме поинаку од своето вистинско јас, иако само така можеме да се здобиеме со сознание за вистинскиот самоидентитет. Чувството за вистинското јас се потпира врз чувството на симболичкото јас, односно врз чувството за некој друг. Според тоа, вистинското јас зависи од одразот во огледалото, слично како што вистината зависи од фикцијата, или од реалното прикажување од јазикот. Како што нашиот вистински идентитет зависи од видувањето на нашиот одраз во огледалото така и вистинското осознавање на стварноста е втемелено во потиснувањето на можните алтернативни или искривоколчени осознавања. Самопрепознавањето е засновано врз погрешно препознавање, исто како што осознавањето е засновано врз погрешно осознавање или толкувањето – на погрешно толкување. Бидејќи секоја од овие активности се одвива во симболичка форма, можеме да речеме дека реалноста е многузначна симболична форма, чие определување е условено од зборот и светот.

Сомнежот во веродостојната претставувачка моќ на јазикот

„Зборовите се тенки штици фрлени преку бездната на бесмисленоста. Преку тие штици треба да се претрча бргу, служејќи се со нив и не задржувајќи се долго.“

Иво Андриќ

Во постмодернизмот се детронизира апсолутното, се разобличуваат сите маски на трансценденталното, на вистината, реалноста. Се оспорува вербата во општествениот напредок, доминацијата на разумот и неговата можност да ја дофати вистината. Во тие услови се јавуваат сомнежите во јазикот и во писмото како системи преку кои се претставува универзумот на вистинитоста. Венко Андоновски, во својот роман *Папокот на светот*, ги подложува овие категории на тест на вистинитост, преку Кратиловата теза за сличности меѓу зборовите и нештата што тие ги застапуваат (Platon, 1999:49). Овде, оваа теза ќе се јави како критериум за определување на претставувачката функција на јазикот. Неговиот јунак, Лествичник, „по три месеци себеизмачување мораше да заклучи дека зборовите се лажни и дека не им одговараат на нештата што ги означуваат“ (Андоновски, 2000:70). На виделина излегува претставата за несовршеноста, за расипаноста на јазикот и скепсата, во неговата способност верно да го претставува светот. Ова е само почетно тврдење, кое понатаму ќе се развие во едно длабинско размислување за книжевното претставување на стварноста, за потрагата по вистината, паралелно со недовербата дека вистината е една. Имено, преку агонот на јунаците во романите се кристализира единствениот прифатлив начин да се зборува за односите помеѓу книжевноста и стварноста, а тоа е – за нив да се зборува како за „референцијална илузија“. Кај постмодернистите референцата е заменета со интертекстуалност, таа не нè упатува на стварноста, туку на сознанието од некој претходен текст. Прашањето на референцата, со тоа, се сведува на прашањето на интертекстуалноста, која кај Андоновски е застапена преку енциклопедиски записи за буквите, преку доградба на документите од апокрифната археологија, преку херменевтичка надградба на христијанската филозофија со сопствен аксиолошки систем, проблематизирајќи го фактот дека јазикот не е совршен инструмент на знаењето и дека никогаш нема да биде. Српскиот писател Сретен Угричиќ, пак, во својата потрага по вистината, во збирката „Богот на јазикот и други приказни“, го вклучува жанрот на древната бајка и современата реклама, за кои пародично вели: „иако ги делат четири илјади години, порачуваат едно исто: вистината не знае за историски

прогрес, нејзиниот единствен Бог е Богот на јазикот“ (Угричиќ, 2000:165).

Во двата текста се содржани пародирањето на претставувачката моќ на јазикот и сомнежот во неговата верност по однос на стварноста. Се покажува дека зборовите се само договорени механизми, кои не се во можност секогаш верно да ја прикажат стварноста, што произлегува од непостојаноста на јазикот, кој не може да го опише светот околу нас и кој, уште полошо, стои меѓу нас и светот како платно што ја обезличува нашата претстава за стварноста. Се покажува дека не постои едно утврдено референцијално значење на зборот, туку, како што ќе каже Дерида (Derrida, 1976:84), тој е само културолошки производ на разликите во трагите што укажуваат на различни истории и контексти на неговата употреба. Оттука, јазикот се претставува како инструмент на лагата, на самоизмамата. Кризата на јазикот, неговата неспособност да ги искаже елементарните слики од животот, неможност да се раскажат приказните, во основа, се филозофски размисли за проблемот на релативноста и егзактноста, за многуобразноста и еднозначноста, за вистината и лагата⁸. Сите овие проблеми се инкорпорирани во повеќе постмодернистички книжевни текстови. Тие, пак, токму поради својата отвореност и непрецизност, се најсоодветни за објаснувањето на вистината и битието, моќта и културата, едното и мноштвото, за променливоста на смислата.

Дилеми околу писмото

„Сликањето на предметите им одговара на дивите племиња, значењето на зборовите и речениците на варварите, азбуката на просветените.“

Жан Жак Русо

Заедно со прашањето за вистинитоста на јазикот се отвора и дилемата за тоа, кое писмо⁹ е погодно за поточно именување на

⁸ Без лагата, која е потврда на вродената интелигенција на говорниците, не би било можно да се изрази творечкото, креативното, инвентивното својство што тие го поседуваат. Лажето е човечка привилегија и потреба. Таа им дава утеха на луѓето и бескрајна надеж без која тие би умреле од очај и досада. Оваа потреба се задоволува преку книжевноста, која во теоријата се определува како фикција, плод на имагинацијата, на вдахновеноста, на творечката преработка на искуствата и спознанијата, на разумното и инстинктивното. Во неа е акумулирано севкупното човечко сознание, започнувајќи од митските претстави, надоврзувајќи се на религиозните визии, преку прецизните технички науки, сè до денешните електронски симулации, што секогаш се изразува со силен творечки занес и инвентивност.

⁹ Зборот 'писмо' е со прасловенски корен и значи, шарање, боене. Во поширока смисла, претставува систем на видливи форми, симболи, слики, цртежи, знаци и нивна

нештата: пиктографското, идеографското или фонетското. Пиктографијата, најстариот вид писмо, се состои од цртежи наредени во низа за да обликуваат некаква приказна. Сликите се едноставни и јасно го прикажуваат она што го претставуваат, но се јавува проблем при прикажувањето на апстрактните поими, кои не можат да се соопштат со сликовно писмо. Поголем напредок, особено при прикажувањето на апстрактните идеи, е постигнат со методата на идеографијата, која ја проширува можноста на пиктографијата. И тука се употребуваат слики, но тие не мора да означуваат само предмети што ги прикажуваат, туку и идеите поврзани со тие нешта. Еден идеографски симбол може и понатаму ако треба да има буквално значење, на пример, цртеж на сонце може едноставно да означува „сонце“, иако во друга пригода може да значи „ден“, „светлост“, „топлина“. Но поради малиот број симболи се среќаваат многу непрецизности во толкувањето. Слика на куче, на пример, може да се сфати како „куче“, „ловечко куче“, а може да има значење и на „гадно“, „зло“ или некој друг сличен термин. Но, кога во еден јазик има само еден збор за некоја одредена идеја, идеограмот или симболот што ја претставува таа идеја ќе биде поврзан исклучиво со тој збор и во текот на времето може да се поврзе и со одреден глас од тој збор. Кога до тоа ќе дојде, симболот се употребува за прикажување на истиот глас во различни зборови. Тој симбол не е веќе идеографски туку фонетски знак. Луѓето направиле голем чекор кон пронаоѓањето на еден ефикасен начин на бележење на информации, кога знаците почнале да се употребуваат за одбележување на гласови во зборовите, а не само за претставување на објекти и мисли. Со ваквиот систем на бележење се прекинува директната врска помеѓу формата и знакот. Во фонетскиот систем, исто како и во стенографијата, нема нужна врска помеѓу обликот и значењето на еден знак. Околу оваа теза е сплетен целиот роман *Азбука за непослушните*, каде што на една страна стојат отец Амфилохиј, Михаил и Убавиот, со сфаќањето дека „вистинските букви се слики но мрзеливоста и брзината на луѓето ги расипале и тие денес не личат на она што треба да го претставуваат“ (Андоновски, 1994:37), додека на другата страна е отец Ефтимиј, поборникот на фонетското писмо, кој во својата досетливост сочинил запис на птичја песна и така докажал дека „буквите не се и не треба да бидат убави како слики, оти во себе друга моќ кријат...“ (Андоновски, 1994:46). Понатаму, се прави несмасен обид, сфаќањето, дека гласовното писмо

комбинација, намерно произведена, чија цел е меморирање и информирање. Во потесна смисла на зборот, се дефинира како систем од знаци, кои претставуваат одредени елементи на говорниот јазик, одделни зборови, слогови и гласови.

има можност поверно да го претставува светот, да се разбие со тезата дека, во пиктографското писмо, се содржани сите асоцијации и идеи, истовремено со констатацијата дека „сликата е нема, додека тишината во себе ги крие сите можни песни“ (Андоновски, 1994:48). Ова тврдење е илузорно, бидејќи со фактот дека идеографското претставување е симболично, широко се асоцира на непрецизност, многузначност, поливалентност во толкувањето, кое зависи од појдовната точка на самиот истражувач. Додека фонетското писмо, со својот знаковен систем, се наметнува како еднозначно, прецизно. Но и обете имаат конвенционален карактер.

Исто така, треба да се заборава дека симболите и знаците мора да имаат некои физички значења без кои не би можеле да навлезат во нашето искуство. Но значењето на еден симбол или знак не може да се открие само со сетилно испитување на нивната физичка форма. Не може преку погледот, насочен кон една буква или симбол, во една алгебарска равенка, да се каже што таа означува. Не може само по слух да се утврди гласовната вредност на една фонема. Значењето на еден симбол може да се открие единствено со симболички средства. Такво е, на пример, разбирањето помеѓу Шпанците и Ацтеките, кога првпат се сретнале, иако меѓусебно не си ги познавале јазиците. Нивната комуникација не се случувала со сетилата, туку, едноставно, со способноста да навлегуваат од еден во друг свет преку симболите, кои заедно со знаците се универзум на човечноста и основната единица на сето човечко однесување и цивилизација.

Завршни согледби

Со посочувањето на фактот дека стварноста произлегува од сознанието, кое веќе не се јавува како пасивен одраз на едно битие туку, со развитокот на интелектуалноста кај човекот, таа се јавува во вид на претстави, се отвора простор за симболизацијата. Стварноста не може да биде сфатена ниту со еден ментален процес, освен преку трансформација, изведена со помош на знакот и симболот, кои не се ништо друго туку внатрешно привидни слики. Сета уметност и наука се засноваат врз симболите. Уметничкото или научното дело ќе бидат во таква форма каква што ќе му ја дадат уметникот или научникот со својот имагинативен дух, со помош на размислувањето и соодветното изразно средство. Изразното средство на поетите и писателите е јазикот, кој сам по себе е знаковна творба. Јазикот е физички посочувач на објектот, форма што ја поедноставува или фрагментира надворешната стварност. Симболот, наспроти тоа, е начин на индиректно универзално претставување. Тој не само што ни го открива

она што е скриено туку и се поигрува со менталните структури. Како што вели Ернст Касирер, „секој симболизам го сокрива во себе печатот на посредникот, што го присилува да се прикрие токму таму каде што има намера да се експонира“ (Kasirer, 1985:83). Тој, наместо да ги симплифицира работите, се стреми да воспостави еден сложен однос. Додека со знаците добиваме само претстави, со симболите можеме да доловиме и присуство на невидливото и необјаснивото. Тоа се должи на смислата на нивните значења, кои се многубројни, дури некогаш и спротивставени. Токму „повикувањето на бесконечноста на еден тоталитет претставува главна привлечност на симболот“, како што ќе се изрази Пол де Ман (de Man, 1975:236) и таа негова специфика му дава длабина, погодна за уметничкото изразување. Користејќи ја универзалноста на симболите, писателите излегуваат од својот идентитет, градејќи општочовечки асоцијации, метафори и слики. Затоа во толкувањето на успешните книжевни дела секогаш откриваме повеќеслојност. Ова сознание е илустративно прикажано во еден сегмент од *Хазарскиот речник* (Павиќ, 1985:101) на Милорад Павиќ, кога се говори дека светите Божји книги, покрај буквалното значење, наречено *авам*, имаат и симболична духовна смисла (*кавас*), полна со алузии и пренесени значења, карактеристична за христијанската црква. Покрај овие два слоја, во книгите постои и трет слој, наречен *авлија*, кој ги опфаќа окултните езотерични значења, карактеристични за еврејската конфесија и четвртиот слој – *анибија*, кој ги содржи пророчките значења и го претпоставува исламското учење. Наведувањето на секој од овие слоеви, карактеристичен за различните религиозни конфесии, нè насочува кон сознанието за поливалентноста на светот, кој тешко може да се собере во една хомогена универзална структура, потврдена преку силата на енциклопедискиот зафат. Веќе рековме дека обидот преку соодветна форма (јазична или писмена) егзактно да се претставува реалноста е доведен под сомнение. Неговото ирониско поткопување е најочигледно во енциклопедиските проекти, кои се сфатени или како вкрстување на мноштво различни култури или преку идејата за хомогени култури, засновани врз трансценденталистички визии. Токму таа идеја за конечно и единствено спознание, за јазичниот израз како пренесувач на знаења, кој може да ги задоволи основните барања за сеопфатност, која најголемата амплитуда ја постигнува во времето кога науката се зацврстува како центар во развојот на светот, денес ја доживува својата криза. Таа идеја на енциклопедизмот, исто како и идејата за тоталитетот, за целото, се доведува под сомнение во постмодернистичките остварувања.

Литература:

- Андоновски, Венко. 1994. Азбука за непослушните. Зумпрес: Скопје.
- Андоновски, Венко. 2000. Папокот на светот. Три: Скопје.
- Бест Стивен и Келнер Даглас. 1996. Постмодерна теорија. Култура: Скопје.
- Бодријар, Жан. 2001. Симулакруми и симулација. Магор: Скопје.
- Vitgenštajn, Ludvig. 1980. Filozofska istraživanja. Nolit: Beograd.
- Derrida, Jacques. 1976. O gramatologiji. Veselin Masleša: Sarajevo.
- Jerkov, Aleksandar. 2000. Od enciklopedizma do metafikcije. vo PH4. Filološki fakultet: Beograd.
- Jutta, George-Lauer. 1993. Postmoderno znanje, teorija o disensu Jean Francois Lyortarda, vo Postmoderna ili borba za budućnost. priredio Peter Kemper. August Cesarec: Zagreb.
- Kasirer, Ernst. 1985. Filozofija simboličkih oblika. Književna zaednica Novog Sada: Novi Sad.
- Компањон, Антоан. 2001. Демон теорије. Светови: Нови Сад.
- Лафазановски, Ермис. 2001. Опишувач. Магор: Скопје.
- Лок Џон. 1962. Огледи о људском разуму II. Култура: Београд.
- Lakan, Žak. 1983. Spisi. Prosveta: Beograd.
- Man de, Pol. 1975. Problemi moderne kritike. Nolit: Beograd.
- Најал, Луси. 1999. Постмодернистичка теорија књижевности. Светови: Нови Сад.
- Павиќ, Милорад. 1985. Хазарски речник. Просвета: Београд.
- Platon. 1999. O jeziku i saznanju. Reč i misao: Beograd.
- Угричић, Сретен. 2000. Бог језика и друге приче. Стубови културе: Београд.
- Hjelmslev, Louis. 1980. Prolegomena teoriji jezika. Grafički zavod Hrvatske: Zagreb.
- Habermas, Jirgen. 2002. Postmetafizičko mišljenje. Beogradski krug: Beograd.